

Llengua, identitat i cultura

Vocabulari mínim de sociolingüística

Bernat Joan / Carles Castellanos

En aquest recull exposem els conceptes "monolingüisme", "llengües en contacte", "conflicte lingüístic", "diglòssia", "bilingüisme", "minorització lingüística" i "substitució lingüística".

monolingüisme

Ús/coneixement d'una sola llengua. El monolingüisme pot ésser individual o social. El monolingüisme individual té lloc quan una persona usa una sola llengua de manera habitual. El monolingüisme social es produeix quan en el context d'una determinada societat s'usa només una llengua com a moneda de canvi lingüístic habitual.

Observacions:

Els parlants de llengües normalitzades solen ser monolingües (a nivell d'ús, no a nivell de coneixements) és a dir, poden viure en la seva llengua dins el seu territori lingüístic. No poder ser monolingüe indica clarament una anormalitat en la situació social de la llengua de qui no s'ho pot permetre. A les comunitats lingüístiques normalitzades, es produeix de facto un monolingüisme social en la llengua del país. Hom pot viure en la llengua territorial sense necessitat d'haver de canviar la llengua. De fet es produeix socialment un cert monolingüisme pertot arreu. Quan un estranger arriba a Catalunya no sol qüestionar-se quina llengua ha d'aprendre, quina llengua serà entesa per tothom, etc. A qualsevol societat se sol funcionar amb una sola moneda de canvi lingüístic. Encara que, des de la nostra percepció particular ens pugui semblar mentida, allò més freqüent a Europa és el monolingüisme. La majoria dels ciutadans de la nostra part del món poden dur a terme el conjunt de llurs activitats sense haver de canviar de llengua pròpia/territorial/pública.

llengües en contacte

Les llengües no estan aïllades, sinó que sempre es troben en contacte amb moltes altres llengües. Del contacte entre llengües diferents se'n deriva l'existència d'influències entre les unes i les altres, de manera que sempre hi ha un mínim de transvasament entre les llengües properes (pel motiu que sigui).

Observacions:

El terme llengües en contacte fou usat per primer cop per Uriel Weinreich, en un llibre que analitza el contacte lingüístic a Suïssa (Languages in contact). El contacte amb unes altres llengües constitueix una constant en la història de qualsevol llengua. La influència entre llengües veïnes serà bidireccional si ambdues es troben en una situació de normalitat lingüística. Hi haurà contràriament, una influència unidireccional en els casos de superposició lingüística. De vegades es produeixen parlars de transició entre llengües veïnes, producte de la barreja entre dues llengües (o, fins i tot, en ocasions, entre més de dues), que fan que no es pugui marcar d'una manera clara una frontera.

conflicte lingüístic

El conflicte lingüístic és la situació que es produeix quan hi ha una tensió del tipus normalització/substitució entre dues comunitats lingüístiques. El conflicte lingüístic té unes dimensions socials i sempre desemboca en la normalització lingüística o en la

substitució lingüística.

Observacions:

El terme conflicte lingüístic ha substituït el terme bilingüisme quan aquest presenta una dimensió social. Quan una societat sigui considerada bilingüe en el seu conjunt sempre comporta una càrrega conflictiva. El conflicte lingüístic té lloc quan hi ha superposició lingüística, per exemple entre una llengua imposada pel poder polític i una altra de pròpia d'una determinada comunitat que sofreix la superposició. Sense conflicte no hi ha canvi. L'existència de conflicte lingüístic implica que existeix un procés de canvi, en un sentit o en un altre. Qualsevol conflicte lingüístic, al cap de la corda acaba desembocant en una situació de monolingüisme.

diglòssia

El concepte de diglòssia, de Ferguson (1959), parteix de l'estudi d'una situació en què coexisteixen dues varietats d'una mateixa llengua (varietat alta: A i varietat baixa: B) i ho fa partint de l'anàlisi de casos com el de l'àrab i el del grec, llengües que, com és sabut, han posseït o posseeixen encara una varietat literària de la llengua, molt allunyada de la varietat oral.

En aquest cas es parla de distribució funcional d'aquestes dues varietats, una distribució en què els àmbits d'ús formals i els àmbits d'ús informals són distribuïts de manera rígida.

Aquesta distribució funcional d'àmbits d'ús formals i d'àmbits d'ús informals s'expressa per mitjà del conegut esquema:

Usos	Varietat A	Varietat B
Formal	X	--
Informal	--	X

Pel que fa a d'altres aplicacions de la designació de diglòssia, cal recordar que Fishman (1971) planteja aquesta designació per a unes altres realitats de coexistència de llengües diferents en un mateix territori (no sols en casos de varietats d'una mateixa llengua).

Diglòssia seria segons Fishman aquella situació en què una llengua (A) ocupa els àmbits formals i l'altra (B), els àmbits informals. Seguint aquesta definició s'ha descrit sovint l'evolució sociolingüística del català segons l'evolució cronològica del conegut esquema:

(Esquema 2)

Segle: IX-XII

Usos	Català	Llatí
Formal	--	X
Informal	X	--

Segle: XIII-XV

Usos	Català	Llatí
Formal	X	X
Informal	X	--

Segle: XVI-XVII

Usos	Català	Espanyol
Formal	X	X
Informal	X	--

Segle: XVIII-XIX

Usos	Català	Espanyol
Formal	--	X
Informal	X	--

Segle: XIX-XX

Usos	Català	Espanyol
Formal	--	X
Informal	X	X

Època actual

Usos	Català	Espanyol
Formal	X	X
Informal	X	X

Aquest esquema és aplicable a les relacions del català amb d'altres llengües al llarg de la història com l'occità, el francès, l'àrab... Mitjançant aquesta concepció de la diglòssia Fishman descriu diferents situacions possibles tenint en compte alhora l'ocupació dels àmbits d'ús i la competència individual dels parlants envers les dues llengües coexistents; i així descriu les quatre situacions següents:

- 1)-Situació de diglòssia i bilingüisme.
- 2)- Situació de diglòssia sense bilingüisme.
- 3)- Situació de bilingüisme sense diglòssia.
- 4)-Situació sense diglòssia i sense bilingüisme.

Valoració crítica dels termes diglòssia i bilingüisme

Malgrat aquest esforç de sistematització, la nostra opinió (seguint Aracil i d'altres) és que el concepte de diglòssia no és gaire útil per a descriure situacions de tipus conflictiu i dinàmic complex com la del català.

Convé remarcar amb alguns exemples aquesta manca d'utilitat: molts llibres de text expliquen la relació entre el català i l'espanyol a Catalunya al llarg dels segles XVI, XVII, XVIII i XIX aplicant-hi el concepte de diglòssia, tot identificant la llengua (A) amb l'espanyol, i la llengua (B) amb el català. Aquesta aplicació sense explicacions complementàries és del tot inoperant i fins i tot confusió, perquè l'ús de la llengua que ocupa els àmbits formals -és a dir, l'espanyol- és tan minoritari que no afecta gens la vitalitat social del català al llarg dels segles esmentats. Per tant, explicar la situació del català en el decurs d'aquests segles com a diglòssia no vol dir res si no s'inclou una reflexió real entorn d l'ús social de la llengua, etc. Ja veiem, doncs, que aplicar automàticament el terme de diglòssia, pot falsejar la realitat si hom no té en compte que, al llarg d'aquests segles, Catalunya continua essent un poble monolingüe en

català. I aquesta explicació pot ésser vàlida també si apliquem el terme diglòssia a la situació lingüística els segles X i XI, pel que fa a la relació entre el llatí i el català, malgrat la constatació que el llatí era la llengua (A), és a dir la que ocupava els àmbits formals.

Podem constatar també l'ambigüitat que inclou el concepte de diglòssia en aplicar-lo a la situació actual. Per exemple, és molt clar que el conflicte, en aquest cas, no tan sols existeix com a disputa per uns usos formals de manera general, sinó que el conflicte té lloc en molts tipus d'àmbits: activitat laboral i comercial, cinema, mitjans de comunicació, activitat lúdica i esport. (És a dir, la consideració només de dos tipus d'usos -formals i informals- és clarament insuficient per a descriure bé la situació. I els àmbits d'ús més decisius no es poden reduir als anomenats àmbits formals. Una llengua pot ésser oficial i ser poc usada, com és el cas de l'irlandès actualment o bé del llatí a Catalunya el segle XI).

Un altre terme molt utilitzat en els discursos sociolingüistes oficials, el terme bilingüisme, també és inadequat, perquè no existeixen societats bilingües estables, sinó que el bilingüisme no és sinó l'expressió per a designar un moment determinat d'un procés de substitució lingüística. A més, aquest mot s'ha usat per a definir molts tipus de situacions diferents: situacions col·lectives i individuals, casos de desigualtat molt corrents com el bilingüisme unilateral que podem aplicar al cas català, etc.

aspectes del conflicte lingüístic

La crítica dels conceptes de diglòssia i de bilingüisme ens porta a considerar més útil una concepció que defineixi el procés i la situació com a conflicte lingüístic ja definit al número 2, en el qual considerarem dos aspectes:

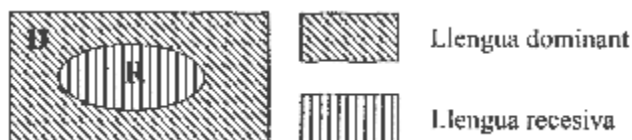
- 1)-Els àmbits d'ús que hem de prendre en consideració.
- 2)-Les normes d'ús (dins cada àmbit).

De l'anàlisi d'aquests factors, se'n desprèn el concepte de la vitalitat de la llengua en una situació determinada i el seu procés de normalització.

Entre d'altres conceptes a considerar, analitzarem concretament la necessitat d'ús de la llengua i la utilitat comunicativa de la llengua en qüestió (en diferents àmbits i de manera global).

Com a mostra exposem alguns instruments d'anàlisi que poden servir per a definir els processos de substitució:

- a) La situació d'inclusió o englobament, segons la qual la llengua dominant [D] és coneguda per tothom i la llengua recessiva [R] només la coneix una part de la població. (v. gràfic 1).

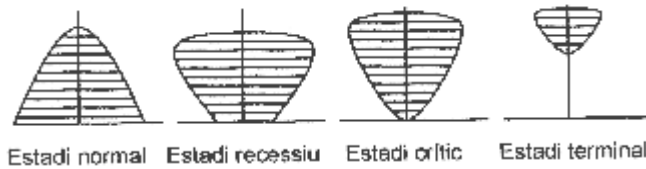
Gràfic 1

- b) La situació d'interposició de la llengua dominant en les relacions de la llengua recessiva amb l'exterior.

- c) Un altre instrument per a definir la situació de substitució és el que podríem anomenar índex de recessió, que és de dos tipus:

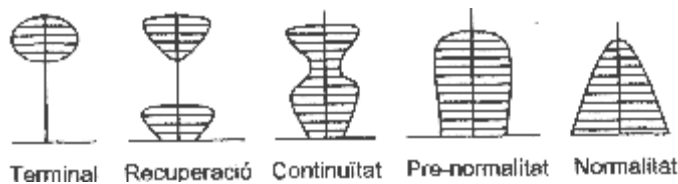
-Índex geogràfic: a les zones urbanes que marquen les normes d'ús és més implantada la llengua dominant, i la llengua recessiva queda relegada a les zones rurals.

-Índex generacional: la gent jove parla més la llengua dominant, i la llengua recessiva queda relegada a la gent de més edat. L'evolució de la piràmide d'edats aplicada a la població de la llengua recessiva dóna una idea clara del procés de substitució. (v. gràfic 2)

Gràfic 2

Aquest procés és reversible com ho demostren els casos de recuperació de l'ús social de llengües com el txec (abans en conflicte amb l'alemany, llengua dominant), el finès (antiga llengua dominant, el suec) i l'hebreu (anteriorment en procés d'extinció). En aquests casos, les generacions més joves esdevenen parlants de la llengua de manera que es refà la piràmide d'edats. Existeixen diferents estadis tal com ho mostra el gràfic 3:

Gràfic 3

L'estadi terminal coincideix amb l'ús ritual de la llengua (un ús social restringit, com era el cas de l'hebreu per exemple abans de la recuperació del seu ús social i per tant sense ús entre les generacions més joves i sense continuïtat generacional). L'estadi de recuperació correspon a la reutilització de la llengua entre la joventut com ha estat el cas de l'hebreu modern. El següent estadi de recuperació mostra l'existència d'una continuïtat generacional. L'estadi anomenat de pre-normalitat mostra una piràmide d'edat ja més normalitzada i que precedeix el de normalitat plena que el segueix.

d)Un altre concepte clarificador que cal considerar és l'índex d'utilització en situacions en què existeixen normes d'ús dominants (en aquestes situacions la presència d'un parlant de la llengua dominant fa que qualsevol conversa es faci en aquesta llengua).

-Suposem el cas de quatre parlants, dels quals el 50% (el c i el d) són de llengua dominant.

1) ab; 2)ac; 3)ad; 4) bc 5)bd; 6) cd; 7) abc; 8) abd; 9)acd; 10) bcd; 11)abcd.

La norma d'ús existent fa que només una sola d'aquestes converses (ab) es faci en la llengua dominada. Això mostra la importància de la norma d'ús, que fa que una presència del 50% de la llengua dominant comporti tan sols un ús del 9% de la llengua dominada.

Tal com veiem, el conflicte lingüístic queda molt més ben definit amb aquest conjunt de factors que mostren diferents conceptes de la dominació i diferents tendències del procés de substitució.

minorització lingüística

És un altre concepte relacionat amb el conflicte lingüístic. Hom entén per minorització lingüística la situació en què una llengua, malgrat que pugui ésser parlada per la major part de la població autòctona d'un territori determinat ocupa només una part minoritària dels usos i àmbits socials. La minorització lingüística es produeix en situacions de superposició, en què l'ús d'una llengua dominant compta amb el suport del poder polític, i l'ús de l'altra llengua -la territorial- esdevé subordinat i es veu entrebancat per aquest mateix poder.

Observacions:

És evident, doncs, que la situació de minorització no coincideix amb el fet que la llengua que pateix aquesta situació compti amb pocs parlants (en aquest cas, podríem parlar de llengua minoritària). Ja hem esmentat el cas del gallec, que pateix una situació de minorització, malgrat que la llengua galaico-portuguesa és parlada per més de dos-cents milions de persones a tot el món.

De tot això podem concloure que existeix una patologia de la minorització. Molts parlants de llengües minoritzades sofreixen autoodi envers la llengua pròpia, o pateixen entrebancs psicològics de diversa índole a l'hora d'usar-la (provocats pel fet d'haver rebut repetidament estímuls negatius per aquesta raó).

La minorització comporta sempre un sentiment de minoria, i quan és molt intensa porta al fenomen d'ocultació, que s'origina quan la comunitat minoritzada amaga les seves característiques i la seva identitat lingüística en presència de persones que no pertanyen a l'esmentada comunitat o en presència de desconeguts. A més, la minorització lingüística és acompanyada sempre d'un procés d'aliocentrament.

substitució lingüística

La substitució lingüística és el procés per mitjà del qual una llengua va essent gradualment reemplaçada per una altra. Els processos de substitució lingüística normalment es troben directament relacionats amb processos d'homogeneització d'un marc estatal determinat, o amb processos de colonialisme. Per començar, efectivament, en un procés de substitució és necessària l'acció del poder polític (de l'Estat) com a element de pressió damunt la comunitat lingüística que ha d'esdevenir minoritzada.

Observacions:

El bilingüisme social sempre és transitori i desemboca en la substitució o en la normalització. El bilingüisme, en termes d'Aracil, és la sala d'espera d'un aeroport. No té gaire vigència actualment cap discurs que propugni obertament la substitució, però proliferen els discursos fets de subterfugis: es diu, per exemple, que l'ús lingüístic és degut a causes més o menys naturals; que la intervenció correctiva a favor de la llengua minoritzada conté elements antidemocràtics; que l'ús lingüístic parteix de l'espontaneïtat dels parlants, etc.

En el decurs de la història s'han produït nombrosos processos de substitució. Els mitjans de planificació lingüística amb què hom compta actualment fan que el procés pugui ésser, a hores d'ara, extraordinàriament ràpid.

La situació de minorització no comporta necessàriament la substitució. Si repassem les llengües d'Europa a principi de segle que es trobaven en situació de minorització, veurem que devers la meitat continuen minoritzades, però que aproximadament l'altra meitat han assolit la normalització. Aquest és, doncs, un procés reversible.

[torna a dalt](#)

